

ECONOMIA POLITICĂ A TRANZIȚIEI DE LA PLAN LA PIAȚĂ ȘI NECESITATEA REFORMEI PARAMETRICE ȘI PARADIGMATICE A SISTEMELOR PUBLICE DE ASIGURĂRI SOCIALE, CU ACCENT PE NECESITATEA REFORMEI SISTEMELOR DE PENSII

*Conf. univ. dr. Constantin Afanase
Lector univ. dr. Georgeta Modiga
Universitatea „Danubius” din Galați*

Reaching price stability as soon as possible, represent the renewal key on real basis of economy/investment tendency and in emerging consequence of collective emplacement organisms, capable to ensure alternatives and to contribute to growth of social security grade to a population of a country.

Inflation rate, is for the transition period, anchor variable. Reform and transition process of Romanian economy from the state of centralized economy, to a market economy had followed a dynamic, that, synthesized in liberalization index, can be considered as “stop and go” type, eventually successive, at levels that sometime had been under the critic mass of reforms.

Economia României nu a cunoscut în secolul al XX-lea decât o evoluție parțial normală. Dacă în prima jumătate a acestui secol, mai ales ca urmare a Unirii din 1918, au fost consolidate fundamentele unei economii capitaliste funcționale, deși încă rudimentare, și se creaseră premisele pentru trecerea la faza matură a acesteia (trebuie să remarcăm în acest sens, că întregul proces s-a întins pe mai bine de 60 de ani, 1866-1940), în partea a doua a acestui secol, ca urmare a unor evoluții independente de voința națională, economia a fost supusă experimentului planificării centralizate ce s-a întins pe parcursul a aproape 50 de ani (cu alte cuvinte, aproape la concurența perioadei ce a fost necesară pentru construcția economiei capitaliste și apropierea de faza matură a acesteia) și care practic a “măturat” orice elemente ale economiei de piață, aducând țara practic în pragul falimentului, fapt evident de altfel în nivelul de trai al populației.

Nuanțând trebuie spus că, deși la mijlocul perioadei de planificare centralizată (sfârșitul anilor '60 și începutul anilor '70) se înscrie o scurtă perioadă de relativă prosperitate când, nivelul de trai a depășit în mod real pe cel de la sfârșitul perioadei interbelice, totuși, începând cu sfârșitul anilor '70 situația economică și socială a țării se degradează rapid, foametea și lipsurile se instalează, iar economia intră practic într-un colaps accentuat de o politică autarhică fără precedent.

Practic în anul 1989, ultimul an de planificare centralizată, PIB-ul României a cunoscut o scădere cu 18% față de nivelul anului precedent, în condițiile în care, în toți anii de după 1983-1984 s-a înregistrat de la un an la altul un declin economic¹.

Mai mult decât atât, distorsiunile masive în prețuri (inclusiv în ceea ce privește prețul muncii, respectiv salariul și prețul valutei naționale, respectiv cursul de schimb), induceau permanent semnale false în economie, conducând la o continuă risipă de resurse, ce se manifesta paradoxal, concomitent cu o lipsă acută de bunuri de larg consum.

Pe acest fond, se poate aprecia spre exemplu că, în condițiile în care așa-numitul Black Market Premium (marja de profit ilicit al pieței negre) se afla la nivelul de peste 700% (cel mai ridicat din toate țările din fostul CAER cu excepția fostei U.R.S.S.), incidența sărăciei, exprimată la pragul de 60% din venitul median, era de peste 60%. Aceasta incidență uriașă era însă estompată de egalitarismul veniturilor, ceea ce conducea la o inegalitate a veniturilor, exprimată prin indicele Gini, aproximativ egală cu cea a țărilor din zona Nordică a Europei.

Cum România era însă departe de nivelul de dezvoltare economică al acestora, era evident că această egalitate a veniturilor ascundea de fapt o egalitate în sărăcie, spre a-l cita pe Alexis de Tocqueville, ce prevăzuse “avant la letter”, astfel de dezvoltări pentru sistemele bazate pe doctrina marxistă, încă de la mijlocul secolului al XIX-lea.

¹ Ghinararu C., *Proгноza evolutiilor principalelor agregate ale sistemului public de pensii*, INCSMPS, 2005

În ceea ce privește însă distribuția veniturilor, putem aprecia că, spre deosebire de inegalitate ea se situa la valori ridicate, exprimând de altfel faptul că, în vreme ce o minusculă elită conducătoare își însușea practic aproape întregul produs final, marea majoritate a populației fusese redusă la nivelul de proletari, ce nu își putea asigura nici măcar traiul zilnic. În aceste condiții, la finele lui 1989, situația României, demonstra paradigma tranziției enunțată de către Jean-Francois Revel și anume aceea că, “atunci când iese din comunism, o țară nu se găsește la nivelul de dezvoltare cu care a intrat ci undeva cu mult mai jos”.

Exprimat pe scara indicelui liberalizării construit ulterior, pentru a măsura progresul în tranziția de la plan la piață de către cercetătorii De Mello, Denizer și Gelb pentru Banca Mondială, nivelul României era practic 0.

Cu alte cuvinte, datorită gradului de control asupra economiei și implicit asupra mecanismului de formare a prețurilor, principala informație economică, ce determina mișcarea cererii și ofertei, lansează semnale după care se orientează efectiv atât producătorii cât și consumatorii și investitorii, economia românească nu mai păstra astfel, nici un fel de urme de mecanism de piață sau altfel spus era total nefuncțională.

Procesul de reformă și de tranziție al economiei românești de la acest stadiu, către o economie de piață a urmat o dinamică, care din punctul de vedere al aceleași teorii, sintetizată în indicele liberalizării, poate fi considerată de tip “stop and go” sau în traducere liberă “întreruptă și apoi reluată”, eventual succesiv, la nivele care uneori au fost sub masa critică a reformelor².

Altfel spus, atunci când o economie iese din comunism și evidența empirică a demonstrat-o din plin, ea trebuie să traverseze o “zonă de deșert” corespunzătoare unei pierderi abrupte de produs final (de output sau altfel spus o reducere a PIB-ului atât în termeni relativi cât și în termeni absoluți) ce marchează efectiv eliminarea din mecanismul economic a acelor elemente de nefuncționalitate acumulate în deceniile de planificare centralizată și care în esență nu sunt în măsură să realizeze output-uri, în termeni de servicii și produse care să răspundă cerințelor reale ale pieței, în condițiile, foarte important de altfel, chiar esențial, de stabilire liberă a tuturor prețurilor pe piață.

De aceea, prima reformă întreprinsă este reforma prețurilor (un element esențial de altfel în construcția indicelui liberalizării), cunoscută și sub numele de “liberalizarea prețurilor” și care inițial trebuie să conducă la o variație masivă și în sens crescător a acestora, ca măsură corectivă față de dezechilibrele acumulate în perioada de planificare centralizată³.

Evidența empirică a demonstrat că, cu cât liberalizarea inițială este mai completă (ea nu poate fi totuși totală întrucât efectele sociale ar fi dezastruoase) cu atât rata inflației este mai ridicată în primii ani (producerea chiar a unor pusee hiper-inflaționiste în primul an este indicată), ceea ce permite eliminarea rapidă din economie a tuturor elementelor de distorsiune, respectiv a acelor producători care, în condiții de piață nu își găsesc locul și care sunt responsabili de irosirea de resurse (așa-numitele “găuri negre ale economiei”).

Dacă acest lucru se întâmplă, respectiv dacă liberalizarea prețurilor este quasi-completă, în scurt timp, semnalele transmise în economie vor începe să fie cele corecte, ceea ce va îndrepta economia pe o direcție crescătoare, de recuperare a pierderii de output, de data aceasta însă într-o structură adecvată pieței, ceea ce va permite și restabilirea graduală, dar relativ rapidă a stabilității în prețuri, respectiv reducerea ratei inflației.

Aceasta la rândul ei va permite refacerea nivelului de trai, de data aceasta în condiții real-economice și de urgență a unei tendințe marginale către economisire/investire, atât din partea firmelor cât și din partea menajelor.

Efectiv, dacă liberalizarea în prețuri este quasi-completă în primii ani de tranziție, progresele pe scala indicelui liberalizării sunt masive, creșterea economică se instalează pe un timp îndelungat (peste 10 ani consecutivi pot fi posibili sau chiar mai mult ținând cont de nivelul extrem de scăzut la care se aflau țările ce au cunoscut experimentul planificării centralizate) iar nivelul de trai crește rapid. Incidența sărăciei se reduce în mod real, iar, inegalitatea veniturilor se accentuează doar în măsura în care ea permite refacerea unei scări sociale cu rol motivațional puternic, fără însă a crea o distribuție a veniturilor de natură a perturba mai târziu coeziunea socială.

² Athanasiu A., *Dreptul securității sociale*, Editura Actami, București, 1995

³ Corporative Review, *Social Security Spending in South Eastern Europe*, 2005

Se atinge în curând, pe fondul unei inflații din ce în ce mai redusă, deci a unei crescânde stabilități în prețuri și în consecință a unei predictibilități din ce în ce mai mari a mediului economic ce favorizează implicit tendința marginală spre investire/economisire, așa numita “masă critică” a tranziției, exprimată ca o valoare de 4-4,5 pe scala cumulativă a indicelui liberalizării și care exprimă atingerea acelui prag de la care reformele economice încep să producă efecte benefice evidente pentru populație și pentru agenții economici.

Parametrul esențial, variabila ancoră a acestei perioade este deci rata inflației, stabilitatea în prețuri care trebuie neapărat atinsă spre a permite predictibilitatea crescută a evoluțiilor economice și refacerea pe baze real-economice a tendinței spre economisire/investire (o astfel de tendință există și în comunism dar, în condițiile unor distorsiuni masive în prețuri ce producea masive și constante stări de penurie, economisirea era mai degrabă expresia imposibilității de realizare a cererii, ceea ce conducea la un așa-numit “banking hangover” sau “mahmureală bancară”, respectiv o stare de falsă siguranță și de falsă existență a unor economii, întocmai ca starea de falsă siguranță dată de îngurgitarea masivă de băuturi alcoolice).

Cu alte cuvinte, realizarea stabilității în prețuri într-un răstimp cât mai scurt cu putință, reprezintă cheia refacerii pe baze reale a tendinței spre economisire/ investire și în consecință a apariției, a emergenței, organismelor colective de plasament, capabile să asigure alternative și să contribuie la creșterea gradului de securitate socială a populației unei țări. Rata inflației, este deci pentru perioada de tranziție, variabila ancoră.

Ea trebuie stabilită normativ, iar, țintele normative trebuie atinse cu orice preț sau altfel, pragul masei critice nu poate fi atins, iar, efectele sunt deosebit de grave. Stabilirea normativă a acestui parametru este dată tocmai de nefuncționalitatea economiei, de aceea, liberalizarea masivă de la început are și rolul de a limita perioada de normativitate și a apropia cât mai mult momentul stabilirii prin intermediul forței pieței.

Evidența empirică a demonstrat că, intervalul ideal pentru atingerea masei critice este de 4-5 ani. Atingerea masei critice într-un interval de timp mai mare, înseamnă de fapt o întrerupere a reformei, o liberalizare incompletă sau în trepte a prețurilor și deci o prelungire a agoniei economice, a stării de “hangover” în ceea ce privește tendința de economisire/investire și intrarea economiei într-un așa-numit “no man’s land” economic, undeva între plan și piață, unde ea are parte de toate dezavantajele celor două sisteme (admițând prin reducere la absurd că ar exista anumite avantaje în sistemul planificării centralizate) dar de nici un avantaj.

Se constituie, în anumite cazuri, largi zone de economie de subzistență, al căror rol ulterior este unul mixt (în parte pozitiv, în parte negativ dar în cea mai mare parte negativ) sau de economie subterană ori, în cazuri extreme, de economie ilegală.

Dacă reforma este reluată, după o oprire sub masa critică sau după o oprire chiar parțială, are loc așa-numita “a doua recesiune a tranziției” când, într-un efort de atingere a masei critice, se realizează o a doua mare liberalizare a prețurilor, deci un al doilea mare puseu inflaționist. Efectele sociale sunt de regulă devastatoare pe termen scurt dar, dacă este atinsă masa critică, atunci, într-un anume interval de timp economia se va reface⁴.

Ea va rămâne însă cu puternice sechele, manifestate în primul rând prin persistența unei vaste zone de economie de subzistență, ceea ce va afecta profund refacerea tendinței spre economisire/investire, întrucât, această vastă zonă de subzistență este o zonă de venituri scăzute ca urmare a productivității foarte reduse, ce nu permite economisirea/investirea.

Acestea sunt efectele tranziției de tip “stop and go”, pe care au cunoscut-o România (recesiune 1990-1993 și apoi din nou în 1997-1999), Bulgaria (colaps economic total 1996) și într-o oarecare măsură și Republica Cehă (recesiune 1990-1991 și din nou 1997-2000) și Slovacia (recesiune 1990-1991 și din nou 1998-2000).

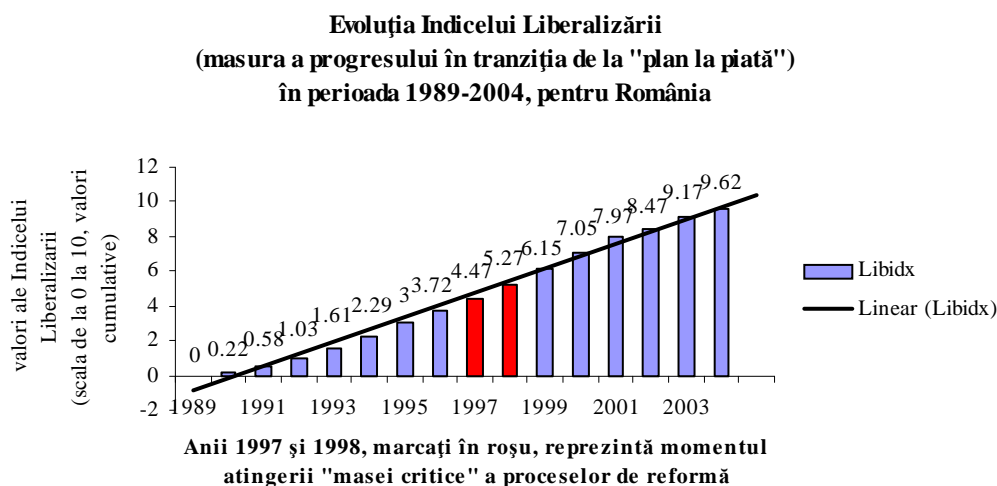
Totuși, cele mai grave forme au fost cunoscute de România și Bulgaria. România a încercat în perioada 1993-1996 să își revitalizeze vechiul stoc de capital, ceea ce a antrenat o creștere economică inflaționistă, în condițiile în care multe prețuri erau încă controlate. Aceasta a adâncit dezechilibrele structurale din economie ceea ce a necesitat practic o nouă liberalizare a prețurilor, de data aceasta

⁴ Cain M., *Globalising Tendencies in Public Policy*, Emergo, 2000

quasi-completă (1997) și un ultim puseu inflaționist, urmat rapid de atingerea masei critice în perioada 1997-1998 (valori ale indicelui liberalizării 4,47 și respectiv 5,27).

Deși din punct de vedere economic aceasta a însemnat practic curățarea economiei de toate reziduurile planificării centralizate, din punct de vedere social ea a antrenat crearea unei masive zone de economie de subzistență, favorizată în România și de factorul natural, propice agriculturii, ceea ce a permis proliferarea micilor ferme familiale, în condițiile reconstituirii drepturilor de proprietate, dar care a servit în aceste condiții drept “zona de refugiu”, în fața adversităților economice ale tranziției de tip “stop and go”.

Grafic 1

Indiferent cât durează, deși așa cum am mai spus, perioadele mai mari de 4-5 ani sunt contra productive, răstimpul scurs de la ieșirea din economia planificat centralizată și până la atingerea masei critice reprezintă o perioadă cu evoluții irepetabile.

Procedeele care se produc într-o economie și implicit în societate până la atingerea acestui prag esențial, nu se mai pot replica de o manieră obiectivă, ele fiind expresia unui proces unic în istoria economiei universale, respectiv “tranziția de la plan la piață”. Cu alte cuvinte, tendințele din această perioadă nu trebuie și nu pot fi extrapolate, ele neputând servi drept bază a unei prognoze.

Singurul element demn de luat în considerație este numărul de ani până la atingerea masei critice, el putând să dea indicații asupra naturii procesului de tranziție și în consecință asupra stadiului în care se află refacerea tendinței spre economisire/investire la momentul atingerii masei critice. De abia evoluțiile ce se înregistrează după atingerea acestui prag pot fi luate în considerare pentru prognoze, întrucât, după acest moment se consideră că, elementele de economie capitalistă sunt preponderent în economia respectivă și în consecință au replicabilitate.

Cu toate acestea trebuie subliniat că, ciclurile de afaceri, esențiale pentru decizia investițională nu își fac apariția decât la o distanță în timp de peste două decenii de la atingerea masei critice. Are loc astfel, practic o replicare a evoluțiilor așa-numiților “tigrii asiatici” (Coreea de Sud, Taiwan) ce au cunoscut perioade de creștere economică, consecutive, întinse pe decenii (desigur variațiile % anuale ale PIB nu sunt constante și nici constant crescătoare ele putând manifesta diferențe mari de la un an la altul dar, ele sunt constant pozitive), chiar fără să fi trecut efectiv printr-o tranziție economică⁵.

La scurt timp după atingerea masei critice, respectiv într-un interval de 3-5 ani, o economie în tranziție trebuie să atingă valoarea cumulativă 10 pe scara indicelui liberalizării (valorile anuale sunt între 0 și 1, putând fi cumulate de la un an la altul, creând astfel o scală de la 1 la 10 practic), ceea ce convențional marchează “sfârșitul tranziției”, oficializat în anumite cazuri de atribuirea (pentru țările ce au trecut sau trec prin procesul de integrare în Uniunea Europeană) de obținerea calificativului de “economie de piață funcțională” sau cu alte cuvinte de economie capitalistă, în care mecanismele

⁵ De la Porte C., *Enjeux et perspectives de la dimension sociale de l'elargissement*, Revue belge de securite sociale, numero special, vol. 43, 2001

esențiale operează în principiu, deși structurile instituționale specifice (cu implicații puternice asupra cadrului instituțional al piețelor financiare și deci și al organismelor colective de plasament care sunt fondurile de pensii) se află încă într-un stadiu rudimentar, incipient de evoluție.

Practic pentru economii ca cea a României, atingerea acestui nivel înseamnă revenirea la nivelul anterior intrării în comunism. Pentru țări ca Republica Cehă spre exemplu, însă, atingerea acestui nivel nu înseamnă nici pe departe atingerea nivelului anterior celui de al Doilea Război Mondial când, țara era a cincea putere industrială a lumii. Deci, încă o confirmare a paradigmei reveliene a tranziției.

Acest moment, poate fi de asemenea asociat și cu intrarea în Uniunea Europeană (procesul de integrare fiind acum unanim recunoscut ca un determinant major al schimbării și reformei economice, inclusiv în ceea ce privește timpul necesar în vederea atingerii masei critice), deși o parte dintre cele 10 noi state membre, au atins acest nivel înaintea momentului integrării.

Pentru România, atingerea acestui nivel, respectiv a valorii 10 a fost prevăzută, pentru anul 2004, ceea ce înseamnă că, practic perioada optimă de tranziție, care este de 8-10 ani (4-5 ani până la atingerea masei critice și încă 3-5 ani până la “sfârșitul tranziției”) a fost depășită cu aproape 50%, punând astfel România într-o poziție de precaritate în ansamblul economic continental deși, datorită nivelului mai redus de dezvoltare al țării noastre înainte de intrarea în comunism (datorat unor vicisitudini istorice) revenirea la acest nivel, în conformitate cu paradigma reveliană a tranziției, este mai facilă.

Din acest punct de vedere, rezultă că, o zonă de economie de subzistență, generatoare de venituri relativ scăzute va persista în economia românească și după momentul integrării în U.E., afectând astfel tendința generală spre economisire/investire.

Totodată, recursul economic și deopotrivă istorico-paradigmatic realizat în capitolul de față, demonstrează că, există mai multe etape pe care o economie, ce a trecut prin experimentul planificării centralizate, trebuie să le parcurgă, pentru a putea reveni, pe de o parte la nivelul de dezvoltare instituțională (din punct de vedere al instituțiilor unei piețe libere), iar, pe de altă parte, spre a se apropia gradual de nivelul de dezvoltare curent al țărilor industrializate (colocvial occidentale, înțelegând prin aceasta atât Europa de Vest cât și S.U.A. și Canada) și anume:

Etapa tranziției de la plan la piață, cu momentul atingerii masei critice situat ideal la 4-5 ani de la începutul tranziției. Durata ideală a acestei perioade este de 10 ani și totodată în această perioadă tendința marginală spre economisire/investire revine treptat, mai ușor în cazul unei tranziții lineare și mai greu în cazul uneia de tip “stop and go”.

Tendențele și evoluțiile anterioare atingerii momentului masei critice sunt irepetabile și în consecință, ele nu pot fi utilizate pentru prognozarea ori proiectarea evoluțiilor viitoare, mai ales a celor pe termen lung. Constituirea în această perioadă a unor organisme colective de plasament de tip fonduri de pensii ocupaționale are un succes limitat.

Variabila ancoră a acestei perioade este rata inflației, refacerea stabilității în prețuri și a mecanismelor concurențiale de stabilire a acestora spre a putea astfel reface funcția prețului de semnal economic, este esențială. Ea se stabilește normativ. Evoluțiile de după atingerea masei critice pot fi luate în calcul pentru prognoze și proiecții ale dezvoltărilor viitoare, desigur cu rezervele de rigoare.

Etapa economiei de piață funcțională (rudimentară). Această etapă este relativ ne-explorată dar, translatând, chiar cu limitările de rigoare, evoluțiile unor state cum ar fi cele din Asia de Sud Est ori experiența unor țări ce au intrat mai târziu în Uniunea Europeană și care au cunoscut și ele o perioadă de “tranziție”, chiar dacă preponderent politică, putem spune că, ea ar putea dura cca. 30 de ani, măsurați din momentul atingerii masei critice.

Această perioadă ar trebui să fie caracterizată de creștere economică quasi-continuuă, cu ritmuri medii anuale pentru țări ca România ce ar depăși 10%, dat fiind tocmai decalajul uriaș acumulat în cei 40 de ani de planificare centralizată și deci baza extrem de scăzută de la care se pleacă (de aici posibila analogie cu statele Sud-Est Asiatice).

În această perioadă variabila ancoră rămâne tot rata inflației, menținerea stabilității în prețuri pentru o perioadă lungă de timp, mai ales în cazul unor țări ce au cunoscut în perioadă de tranziție o evoluție de tip “stop and go”, deci cu instabilitate în prețuri prelungită, fiind o precondiție a unor câștiguri de stabilitate socio-economică (de tipul celor redede de către Indicele Stabilității, o măsură sintetică calculată de către Lehman Brothers), ce ar antrena practic creșteri de productivitate și de venit

și de aici o accentuare a tendinței către economisire/investire cu corolarul dezvoltării mai accentuate a piețelor de capital.

Către sfârșitul acestei perioade, se vor produce mișcări de “shifting”⁶, în sensul că, variabila ancoră va deveni “creșterea economică”, cu alte cuvinte vor apare ciclurile de afaceri. La sfârșitul acestei etape, se poate presupune că, România și alte țări ce au trecut prin experiența acesteia, vor atinge nivelul de dezvoltare și implicit de trai (cuantificat prin indicatorul PIB/loc. la PPC), ce caracterizează astăzi țările din Vestul Europei. Cu alte cuvinte este vorba de orizontul anului 2029-2030.

Etapa economiei de piață “mature” sau sofisticate, ce ar putea începe cam la 30 de ani de la atingerea nivelului de economie de piață funcțională (aici ne ghidăm după exemplul Spaniei și al Portugaliei, care se consideră că de abia acum au devenit “democrații mature”, deci la 30 de ani de la căderea regimurilor dictatoriale).

În acest stadiu, apar ciclurile economice. Se manifestă prima recesiune mai importantă de tipul celor ce caracterizează economiile de piață mature și care permite o curățire periodică a economiei de elementele de non-performanță și care permit de asemenea ghidarea investitorilor. Variabila ancoră este creșterea economică, stabilitatea în prețuri și mai ales procesul concurențial de stabilire a acestora fiind un obiectiv de mult atins.

Organismele colective de plasament au acum posibilitatea de a se dezvolta și de a exploata oportunitățile investiționale.

Ele devin cu adevărat o sursă de creștere a securității sociale a populației. Portofoliul investițional se lărgeste, respectând astfel numărul crescut de oportunități (bineînțeles și de riscuri) pe care le oferă o economie capitalistă “matură”.

Începe un proces de convergență cu statele Occidentale. Tendința descrescătoare a populației este inversată, aceasta reluându-si tendința crescătoare și tinzând probabil spre atingerea potențialului său care, nu a fost de fapt niciodată realizat (spre deosebire de statele din Occident) tocmai datorită accidentului planificării centralizate. Această fază va începe probabil după anul 2030.

Bibliografie

- [1] Athanasiu A., *Dreptul securitatii sociale*, Editura Actami, Bucuresti, 1995
- [2] Ghinararu C., *Prognostica evolutiilor principalelor agregate ale sistemului public de pensii*, INCSMPS, 2005
- [3] Horstmann S. Schmahl W., *Economic, demographic, and institutional background, Transformation of Pension Systems in Central and Eastern Europe*, 2002
- [4] Cain M., *Globalising Tendencies in Public Policy*, Emergo, 2000
- [5] Economic Policy Committee, *The Impact of Ageing Population on Public Finances: Overview of Analysis Carried at the EU level and proposals for a future work programme*, Brussels, 2003
- [6] Corporative Review, *Social Security Spending in South Eastern Europe*, 2005
- [7] Corporative Review, *Social Security Spending in South Eastern Europe*, 2005
- [8] De la Porte C., *Enjeux et perspectives de la dimension sociale de l'elargissement*, Revue belge de securite sociale, numero special, vol. 43, 2001
- [9] Math Pochet P., *Les pensions en Europe: debats, acteurs et methode*, Revue belge de securite sociale, nr. 2, juin 2001

⁶Math Pochet P., *Les pensions en Europe: debats, acteurs et methode*, Revue belge de securite sociale, nr. 2, juin 2001